

ontsloten gebied. Zij hadden er beter aan gedaan hun geld in de oostelijke gebieden rond Sao Paulo te beleggen of wellicht ook in de Minas Gerais; in beide gevallen was het vervoer van de in Brazilië vervaardigde exportproducten heel wat eenvoudiger geweest dan vanuit het binnenland. In politiek opzicht waren de Belgen naïef. Kon men in Afrika zonder veel effectieve lokale weerstand koloniën vestigen, in de Nieuwe Wereld was dat anders. De Brazilianen hadden geen bezwaar tegen grootscheepse buitenlandse investeringen en zelfs niet tegen het verhuur van grote stukken land aan buitenlandse maatschappijen. Maar een uitverkoop van een deel van hun land aan een Europese mogendheid ging de Brazilianen veel te ver en zij vonden daarbij natuurlijk de VS met hun Monroe-doctrine aan hun zijde. De Belgen hadden aan het einde van de vorige eeuw in Brazilië overigens een slechte naam: ook daar was men op de hoogte van de schandalen uit de Kongo. Stols wijst erop dat de Belgische poging om een kolonie in Brazilië te verwerven mislukt is, maar dat de Kongo heeft geprofiteerd van de in Mato Grosso verworven expertise op het gebied van de rubberwinning

Het is jammer, dat de bundel geen overzicht bevat van de Belgische buitenlandse investeringen in het algemeen. Waarom waren de Belgische beleggers zo geïnteresseerd in de landen van Zuid- en Oost-Europa en in Latijns-Amerika? Was daar de concurrentie met de Engelse beleggers minder? Voorlopig lijken de desbetreffende bijdragen aan deze bundel te suggereren, dat er geen nauwe band bestond tussen het buitenlandse investeringspatroon van de Belgische beleggers en het Belgische aandeel in de imperialistische 'scramble' in Afrika.

De artikelen uit de bundel, die nog niet zijn genoemd, bevatten beschrijvingen en geen analyse. Hun titel zegt genoeg: Nadine Lubelski-Bernard, 'Images du nouveau monde ramenées par quelques Belges à la fin du XIXième siècle et au début du XXIième siècle'; Roland Baetens, 'De Archieven van de Agence Maritime Internationale en de Compagnie Maritime Belge' en Henk L. Wesseling, 'De overzeese studies in Nederland: historische ontwikkeling en hedendaags perspectief. De bundel wordt afgesloten met Michel Dumoulin en Jean Hanotte, 'La Belgique et l'Étranger, 1830-1962. Bibliographie des travaux parus entre 1969 et 1985'.

P. C. Emmer

H. Righart, *De katholieke zuil in Europa. Een vergelijkend onderzoek naar het ontstaan van verzuiling onder katholieken in Oostenrijk, Zwitserland, België en Nederland* (Dissertatie Nijmegen 1986, Publicaties van het Katholiek Documentatie Centrum; Amsterdam-Meppel: Boom, 1986, 360 blz., f59,50, ISBN 90 6009 752 1).

De laatste tijd zijn enkele historici toberig op zoek naar lijnen en patronen in de Nederlandse geschiedenis. In 1984 werd nog volstaan met een oordeel over de sociale geschiedenis: 'een pandemonium' (*TvSG*, XXXVI, 362). Meer recent opent een beschouwing van een 'achterwaartse interpretatie' van de geschiedenis van Nederland in het algemeen (K. Davids, J. Lucassen en J. L. van Zanden, *De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon* (Amsterdam, 1988) met de klacht dat een beeld van de verzuiling, dat centrale begrip in de jongste geschiedenis, is verpulverd, respectievelijk verkruid: 'De ene zuil na de andere (de liberale, de socialistische) zou eigenlijk de naam zuil niet verdienen. Eén van de zuilen die dan nog wel heeft bestaan (de katholieke) zou bij nader inzien toch niet zo'n aparte constructie zijn geweest, want een soortgelijk bouwwerk kon ook in andere landen worden gevonden'. Dit merkwaardige oordeel, op de rand van het verwijt nestbevuiling te hebben gepleegd, was gebaseerd op de hier te bespreken dissertatie. Er is dus alle aanleiding dit boek van Righart zorgvuldig te bekijken.

In deze studie vergelijkt de auteur, die hierop in Nijmegen promoveerde, het ontstaan van de katholieke verzuiling in vier landen: Oostenrijk, Zwitserland, België en Nederland. Deze landen gelden als verzuild (in tegenstelling tot Engeland bijvoorbeeld); alle vier hebben een katholieke zuil (in Nederland en Zwitserland van een minderheids-, in Oostenrijk en België een meerderheidskatholicisme). Als kenmerk vooreen zuil hanteert hij een betrekkelijk open definitie: 'een organisatorisch complex dat godsdienstig of ideologisch gemotiveerd is en tendentieel autarkisch'). Een dergelijk complex is voltooid, als (naar de terminologie van Rokkan) het corporatieve en het electorale kanaal op elkaar zijn aangesloten, dat wil zeggen dat er duidelijke sociale organisaties zijn geschapen, die verbonden zijn met een partijpolitieke formatie. In het algemeen was de definitieve vestiging van een katholieke partij het sluitstuk, als logische (maar veelal slechts na langdurig getouwtrek bereikte) consequentie van het feit, dat verschillende sociale groepen — met name arbeiders en boeren — verzuild georganiseerd waren.

Uit de verschillende beschikbare verklaringen gaat Righarts voorkeur ten sterkste uit naar de zogenaamde 'beschermingshypothese': de verzuiling was een defensieve reactie op de veront-ruste waarneming van de gevolgen van industrialisatie en modernisering. Deze verschijnselen (zoals toenemende arbeidsdeling, secularisering, urbanisatie) worden door de auteur in een tweetal groepen ondergebracht: 'structurele differentiatie' en 'sociaal-culturele desorganisatie'. Daarin speelde met name de lagere clerus een cruciale rol: priesters en kapelaans merkten het eerst de geloofsafval en de zuigkracht van het socialisme en begonnen met ongelofelijke ijver de christelijk-sociale organisaties op te bouwen. Essentieel was echter — want deze beschouwing lijdt niet aan noch leidt tot een priestercomplottheorie — dat het 'moderne' organisaties waren: ze kwamen duidelijk op voor de belangen van de leden ('het was een synthese van stof en geest'), verzetten zich tegen een welwillende, maar patriarchale overheersing en kenden een zekere interne democratie. Dit brengt de auteur overigens een enkele keer ertoe vorm boven inhoud te stellen. Zo wordt het Verband der katholischen Männer- und Arbeitervereine (VMAV) in Zwitserland, dat zich kerkelijk gezien neutraal opstelde en samenwerkte met de socialisten, 'naar vorm conservatief' beoordeeld en 'daarom gedomd te sterven'.

Maar dit soort verschrijvingen zijn er niet veel. Het geheel is een zeer zorgvuldige studie, waarbij de comparatieve aanpak vooral inzicht in vier afzonderlijke verzuilingsprocessen heeft opgeleverd. Dat lijkt, ondanks de hoofdtitel, ook het doel van het onderzoek te zijn geweest. De verzuiling speelde zich af op de basis van industrialisatie, agrarische crisis en secularisering: typisch transnationale processen. Maar Righart heeft zijn boek opgebouwd naar het principe: per hoofdstuk een land. Toch blijft het ook dan enigszins merkwaardig, dat hij niet meer specifieke aandacht geeft aan 'Rome'. De kerkelijke politiek wordt in een strikt nationale context behandeld: wat was de houding van verschillende bisschoppen en wanneer worden zij het eens (meestal door het overlijden van de anti-verzuilers). De overeenkomsten tussen de vier landen zijn treffend: in alle vier de landen begint met name de lagere clerus in het midden van de jaren tachtig de taaie strijd tegen de oude, vaak aristocratische en agrarische, elites die een katholieke massapartij als een aantasting van hun machtspositie zagen. Ook de hogere clerus werkte soms hardnekkig tegen. Veelal moest ook de oppositie overwonnen worden van katholieken, die meer heil zagen in neutralistische of interconfessionele organisaties. De verschillen blijken vooral uit het uiteenlopend moment, waarop de politieke eenheid bereikt was: Oostenrijk 1907, Zwitserland 1912, België 1921 en Nederland 1926. Fraai is de wijze, waarop Righart bij de behandeling van ieder land een aparte paragraaf wijdt aan de tegenstand tegen de verzuiling.

Wat Nederland betreft wordt geconcludeerd dat de verzuiling onder de katholieken hier de meeste tijd heeft genomen. Zowel in de politieke als sociale sfeer was de conservatieve tegenstand zeer groot, zelfs in die mate dat de arbeidersbeweging een structureel zwakke component in de zuil was. Duidelijker dan te voren is nu ook dat de cruciale periode ook in Nederland aanving in het midden van de jaren tachtig. Dit impliceert dat de verzuiling niet lineair voortvloeide uit de emancipatie: het was een nieuw proces, met andere problemen en nieuw te vormen allianties. Tevens is de strijd tussen verzuilers en anti-verzuilers aanzienlijk duidelijker dan tot nu toe in kaart gebracht. In deze opzichten is het een belangrijke aanwinst. Righart waarschuwt terecht voor het zonder meer overdragen van zijn bevindingen op de socialistische en protestants-christelijke zuil. Het verzuilingsproces van deze groepen is wellicht langs heel andere lijnen gelopen (waarmee het theoretische verschil tussen verzuiling en verzuildheid, waaraan in het onderzoek tot nu toe eigenlijk slechts lippendienst werd bewezen, nieuw reliëf heeft gekregen). Het is jammer dat hij niet een poging gedaan heeft dergelijke lijnen aan te duiden. Met name de protestants-christelijke zuilvorming wordt immers steeds merkwaardiger — temeer waar deze zich wellicht alleen in Nederland heeft voltrokken. Daarnaast valt te betreuren dat de auteur nauwelijks aandacht heeft gegeven aan de opvattingen over zedelijkheid, vrouwenarbeid, socialisatie van jongeren etc, juist waar Stuurman in zijn bekende dissertatie aannemelijk heeft weten te maken hoe belangrijk deze waren als onderdelen van een verbindende ideologie, zowel binnen een zuil als tussen de verschillende zuilen.

Samenvattend kan worden vastgesteld, dat de—wellicht wat railerende—kritiek van Davids c. s., hierboven aangehaald, nogal onzinnig is. De katholieke zuil kwam in meer landen in Europa voor, maar vertoonde specifiek Nederlandse trekken. Het is de verdienste van Righart deze balans te hebben opgemaakt.

P. de Rooy

Drie publikaties over koloniale geschiedenis:

N. A. Bootsma, *Buren in de koloniale tijd: de Philippijnen onder Amerikaans bewind en de Nederlandse, Indische en Indonesische reacties daarop, 1898-1942* (Dordrecht: Foris, 1986, vi + 150 blz., f40,-, ISBN 90 6765 205 9); L. Blussé, A. Booth, e. a., *India and Indonesia from the 1920s to the 1950s: the Origins of Planning* (Comparative History of India and Indonesia I; Leiden: E. J. Brill, 1987, xvi + 218 blz., ISBN 90 04 08280 8); M. Hasan, D. H. Evans, e. a., *India and Indonesia from the 1830s to 1914: the Heyday of Colonial Rule* (Comparative History of India and Indonesia II; Leiden: E. J. Brill, 1987, xviii + 297 blz., ISBN 90 04 08365 0, ISBN 90 04 08362 6).

In de dagen dat de kaart van de buiten-Europese wereld nog in overzichtelijke roze, blauwe en oranje vlakken was opgedeeld, vertoonden koloniale bestuurders bij tijd en wijle de neiging, elkaar de kunst van het regeren af te kijken. Dat resulteerde dan in bezoeken op ambtelijk, soms zelfs op top-ambtelijk niveau, zoals in 1923/1924, toen de hoogste bestuurders van Nederlands-Indië en de Philippijnen, mr. D. Fock en generaal L. Wood, over en weer eikaars territoria inspecteerden.

Met de Amerikaanse verovering van de Philippijnen, in 1898, waren Nederland en de Verenigde Staten in Zuidoost-Azië buren van elkaar geworden; een weinig spectaculaire relatie, die niettemin voldoende interessante aspecten bevatte om de Nijmeegse historicus Bootsma aan het schrijven te zetten. *Buren in de koloniale tijd* is een weinig omvangrijk deeltje in de